

HALT!
STOJ!

ÚTĚKY Z PEKLA

Roman Cílek
a Miloslav Moulis

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

ÚTĚKY Z PEKLA

Roman Cílek
a Miloslav Moulis

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

ÚTĚKY Z PEKLA

Roman Cílek
a Miloslav Moulis

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Roman Cílek, Miloslav Moulis, 2010, 2015

Cover © Lukáš Tuma, 2015

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, 2010, 2015

ISBN (pdf) 978-80-7425-475-8

Obsah

Úvodem	7
KAPITOLA PRVNÍ	
„Svět se o tom musí dozvědět...!“	9
KAPITOLA DRUHÁ	
Vzpouora mužů odsouzených na smrt	35
KAPITOLA TŘETÍ	
Z Pekla štěstí	57
KAPITOLA ČTVRTÁ	
„Všechny je pobijte!“ rozkřičel se Adolf Hitler	79
KAPITOLA PÁTÁ	
V esesácké uniformě	99
KAPITOLA ŠESTÁ	
Tehdy, kdy život visel na vlásku	127
Poděkování a pozdrav	149
Seznam použitých pramenů a literatury	150

Úvodem

„Na nějaké propuštění se ani nepokoušejte pomyslet. Odtud je pro vás jediná cesta – komínem krematoria,“ říkali vězňům, které přivázeli do Osvětimi, a jeden z autorů této knihy to slyšel na vlastní uši.

Je třeba přiznat, že v mnoha případech říkali pravdu.

Statisíce, miliony jich stačili v koncentračních táborech zabít.

Ale všechny ne – a i v tomhle směru tedy nacisté svou válku proti světu a lidské pospolitosti prohráli. Mnoho vězňů, předurčenců smrti, osvobodily vítězí armády, postupující z východu i ze západu.

A v řadě případů se statečným jednotlivcům zdařil i útek.

„Žiji hlavně proto, abych dosvědčil, že nás všechny chtěli zabít,“ řekl nedlouho před smrtí muž, který jako jeden z mála přežil vězeňskou vzpouru v nacistickém vyhlazovacím táboře Treblinka a následný útek napříč Evropou. Nebyl jediný. Za skoro až neskutečných okolností, tedy s pomocí mladého esesmana, utekl přímo od plynových komor v Osvětimi-Birkenau muž, jenž si položil za úkol informovat svět o děsivém průběhu holocaustu. Jiní prchali z německého zajateckého tábora po dlouhé měsíce kopanou podzemní šachtou, protože se chtěli vrátit ke svým bojovým jednotkám.

A byli i další...

Šest takových dramatických, dějem nabitých příběhů předkládáme čtenářům. Jako svědectví o tom, že člověka lze ponížit, vzít mu v podmínkách, které se opravdu podobaly peklu, skoro vše, co potřebuje k životu, ale nelze ho zbavit hluboce zakořeněné touhy po svobodě.

KAPITOLA PRVNÍ

„Svět se o tom musí dozvědět...!“

Hú, hú, hú, hú...

Siréna umístěná nad vchodem do koncentračního tábora Osvětim se zlověstně rozječela. Její silný, pravidelně přerušovaný tón, který každou nuceně zde pobývající lidskou bytost naplňoval strachem, bylo slyšet až do vzdálenosti dvaceti kilometrů. Siréna totiž oznamovala zvěst ve svých důsledcích nejzávažnější: opět se někdo z desítek tisíc osvětimských vězňů Osvětimi pokusil o útěk.

Následkem vždy bylo cosi jako kolektivní potrestání.

Ani nyní tomu nebylo jinak.

Apelplac, kde se vždy k večeru konalo hromadné sčítání vězňů, ovládlo dusné hlučno jako v úle podrážděných včel. Esesáci, kteří měli na starosti jednotlivé bloky, se stále nemohli dopočítat. Poblíž brány u malého stolku přijímal hlášení velitel tábora SS-obersturmbannführer Hans Schwarzhuber. Když se sčítání protahovalo a skoro už bylo jisté, že nejde jen o početní chybu, ale o útěk, začal zuřit a vyhrožovat všem, kteří se na apelplacu nacházeli: tedy vězňům i příslušníkům SS. Měl k tomu dost osobních důvodů, protože každá mimořádná událost, kterou musel hlásit nadřízeným, představovala pro něho riziko, že může přijít o zdejší pohodlné místo a odpochodovat kamsi na frontu. I proto tedy nechal z kasáren okamžitě povolát dalších tři sta mužů, jimž nařídil, že budou s využitím cvičených psů prohledávat členitý prostor tábora a přilehlých prostranství tak dlouho, dokud se uprchlíky nepodaří dopadnout.

Pak Schwarzhuber – pln rozčilení – vyřkl první verdikty.

Blokový, který měl na starosti barák se slovenskými vězni, musel okamžitě podstoupit pětadvacet ran bičem, načež komandant nespokojeně

vykřikl: „A hned mu přidejte navrch dalších deset!“ Předstoupit museli i dva příslušníci SS, kteří sloužili u vchodu, když se vracela komanda vězňů z práce. I ti byli za údajně nedbalý výkon služby potrestáni: „Tři týdny v temnici bez jídla!“

Apel se stále protahoval.

Zhruba dvacet tisíc prochladlých vězňů stálo již několik hodin, mnozí se hladem a vysílením zhroutili. Teprve před půlnocí je esesáci nahnali zpět do baráků, ale osazenstvo jednoho z bloků muselo stát dál a dál. A nebylo náhodou, že se jednalo o blok vězňů ze Slovenska. Protože právě z jeho osazenstva chyběli dva muži – a brzy také vyjdou najevo jejich jména a věk: dvacetiletý Walter Rosenberg a o šest let starší Alfred Wetzler.

První z nich původem z Topoľčan, druhý z Trnavy.

„Musíte je za každou cenu najít!“ řval SS-obersturmbannführer Schwarzhuber.

Křičel však marně.

Útěk se těm dvěma zdařil – a to ještě Schwarzhuber sebestemně netušil, jak dalekosáhlé, doslova historické to bude mít důsledky.

Byl tehdy duben čtyřiačtyřicátého roku.

Sedmý den onoho jarního měsíce v předposledním roce války.

• • •

Prapočátek těchto událostí se odehrál také v dubnu.

Jen o dva roky dřív.

Z příkazu nejvyšších úřadů Tisova vazalského režimu, které poslušně plnily hitlerovské představy o „očistných krocích rasové politiky“, bylo židovské obyvatelstvo ze středního Slovenska nuceně shromážděno do přísně střeženého tábora v Seredi, kde k nim vemlouvavým způsobem promluvil slovenský gardista:

„Jakákoliv panika je naprosto zbytečná. Odcházíte na práci, vše je pro vás zařízeno a každý bude dělat především to, co umí. Za vaši práci vám bude poskytnuto nejen ubytování a strava, ale i přiměřená finanční odměna. Až si odpracujete půlrok, nejdéle to bude rok, zase se v klidu vrátíte domů. A tak se odjezdu ze svých domovů nebojte, občas se někdo z nás přijede podívat, jak se vám tam daří.“

V příštích dnech byli uvěznění rozděleni.

Někteří z nich, mezi nimi též Rudolf Rosenberg, který však při svém vzpomínání důsledně používá po válce přijaté jméno Rudolf Vrba, a tak se toho i my budeme držet, byli odvezeni do Majdanku u Lublina. Jiní, mezi nimi i Alfred Wetzler, se rovnou dostali do míst, o němž ještě nikdo nic konkrétního nevěděl – do Osvětimi. Po čase však i Rudolf Vrba z důvodů, o nichž se nikdy nic nedozvěděl, doputoval do děsivého prostředí vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau (Březinka).

Vše tam bylo jiné, než gardisté lživě slibovali.

Každý z přijíždějících brzy pochopil, musel pochopit, reálnou podstatu těchto míst: byla to továrna na smrt a vedla odtud jediná cesta: komínem krematoria. Jen hrstku vězňů, většinou mužů, esesáci z jednotlivých transportů vybírali pro výkon prací, souvisejících s běžným chodem tábora a zejména s rychlým rozšiřováním jeho smrtící kapacity. K takto vyvoleným šťastlivcům, dá-li se to tak vůbec říci, patřili i Vrba a Wetzler.

Brzy se ti dva spřátelili.

Kromě všeho jiného, třeba vzpomínek na společné známé v předválečné Trnavě, kde byl skvělý šachista Alfred Wetzler zejména mezi mladými lidmi populární osobností, je spojovala skoro až posedlá, doslova je pronásledující myšlenka na útěk – a postupně se shodli i na tom, že jim nejde jen o lidsky přirozenou touhu po záchraně života, ale ještě o cosi navíc. O cosi, co jeden z nich, nezáleží na tom, který z nich to byl, vyjádřil větou, v níž je obsaženo to podstatné:

„Svět se o tom musí dozvědět!“

Čím dál víc to sami v sobě vnímali jako povinnost.

Anebo přímo, nechtě to, prosíme, nezní příliš pateticky – jako poslání?

Nejen den co den, ale doslova hodinu po hodině byli přece z nejbližší blízkosti svědky dění, které přesahovalo všechny krajní hranice lidských představ o zhmotnělé podobě zla. Na vlastní oči viděli nepopsatelné hrůzy, prožívali v Osvětimi dny a noci, kdy lidé byli z transportů hnáni přímo do plynových komor. Ještě naléhavěji toto vše pociťovali v době, kdy už přestali být zcela řadovými vězni a Němci jim svěřili práci takzvaných zapisovatelů, což jim kromě všeho jiného umožňovalo

volnější pohyb po táboře. Bývalý student gymnázia a talent na jazyky Rudolf Vrba se také časem napojil na tajnou táborovou organizaci a získal možnost nahlížet do přísně střežené knihy, v níž byly zaznamenávány příjezdy transportů a počty usmrčených. Po celé měsíce – vědom si samozřejmě útrpných rizik, které by vyplynuly z prozrazení této činnosti – přepisoval získané údaje na pečlivě skrývané papírky, jež hodlal při zamýšleném útěku vzít s sebou a jakoukoli možnou formou se postarat o jejich rozeslání na odpovědná místa ve světě.

• • •

Útěk, útěk, útěk...!

Touha, jejíž naléhavost se stupňovala.

Rudolf Vrba se o tom později svěří: „Vzpomínám si zcela přesně, kdy jsme s Fredem Wetzlerem pocítili tísnivý dotek nových, ještě rozsáhlejších hrůz. Bylo to zkraje roku 1944, kdy k děsivému tempu poháňená stavební komanda vězňů v třísměnném provozu začala směrem do Birkenau II. klást železniční koleje. Dalo se velmi snadno usoudit, co to ve svých důsledcích znamenalo. Tedy už žádné selekce, žádné oddělování mladých a zdravých od ostatních, napříště všichni, které sem přivezou, a to včetně dětí, půjdou přímou cestou k smrti, k plynovým komorám a krematoriím. Začínalo být tudíž krajně nezbytné, aby se někdo dostal ven a poskytl hodnověrné a číslly i fakty doložené svědectví o této obludné mašinérii smrti. Tížilo mě, že mnohé z těchto údajů mám shromážděny, sepsány či v podobě plánek zakresleny na papírcích, ale pokud jsem tohle informační bohatství zatím jen držel ve svém osvětlimském úkrytu, nebylo nikomu nic platné.“

Jenomže úmysl stále zůstává jen úmyslem.

Bylo třeba pokročit k zprávám.

Vrba i Wetzler si během výkonu své služby ukládali do paměti každou zdánlivě bezvýznamnou maličkost o rozložení a funkci tábora, o každém jeho zákoutí. Snažili se také poučit z příčin toho, proč byly některé z předešlých pokusů o útěk prozrazeny a tvrdě potrestány. Promýšleli si rovněž své chování poté, co by se jim opravdu podařilo z osvětlimského areálu tak či onak uniknout.

V tom směru jim poskytl cenné zkušenosti Dmitrij Volkov ze Záporoží na Donu, bývalý příslušník elitní jednotky Rudé armády a nyní válečný zajatec, který už měl leccos za sebou. Především tedy útěk z koncentračního tábora Sachsenhausen poblíž Berlína, při němž urazil přes nepřátelské území tisíce kilometrů a dostal se až k tehdy ještě okupovanému Kyjevu. Poté, co přeplaval Dněpr, zaplavila ho zrádná vlna uspokojení. „Dokázal jsem to!“ pomyslel si prý a dokonce si snad i radostně poskočil. Šťěstí, které ho až dosud provázelo, se však k němu právě v tom okamžiku obrátilo zády. Volkov s hrůzou zjistil, že přímo do obličeje mu míří ústí německého armádního revolveru. „Smůla,“ dodával k tomu nyní už i s úsměvem. „Ten zatracený chlap dokonce ani nebyl ve službě. Ležel tam na břehu v křoví s holkou a myslel si, že je šmírují.“

Jindy však rozhovory s Dmitrijem měly vážnější podobu. Zdůrazňoval: „Je třeba si už předem nacvičit překonávání strachu. Strach svazuje nohy i myšlení. Venku se snažte být neviditelní, nikdy neutíkejte ve dne, raději u sebe nemějte žádné peníze, každý nákup vás může prozradit. Jedině pach z ruské machorky může uchránit před slídícími psy. Je třeba mít pořád na mysli, že když se dostanete ven z tábora, teprve začíná hlavní část vašeho boje. Stále musíte být ve střehu. Nikdy se nenechte opít pocitem svobody jako já tenkrát poblíž Kyjeva. Nikdy nevíte, kdo leží vedle v křoví.“

Zhruba v téže době oslovil Vrba esesman Viktor Pestek.

Nabídku pomoci při útěku však Rudolf Vrba po krátkém váhání odmítl. Nedokázal prostě uvěřit člověku, byť i byl velmi mladý, který měl na sobě tolik nenáviděnou uniformu SS – a těžko dnes v odstupu času posoudit, zda to bylo moudré rozhodnutí, protože Pestek se poté, jak do podrobností poznáme v jiné kapitole této knihy, obrátil na českého vězně Vítězslava Lederera a útěk se jim zdařil.

• • •

Vrba a Wetzler se rozhodli jít svou vlastní cestou.

A napomohla jim, byť dočasně, náhoda.

Když jednou přenášel Rudolf Vrba dvě těžká zavazadla po rampě, spojující hlavní tábor s Birkenau, přihodil se mu úraz: upadl na kolena,

protože se mu pod nohama uvolnilo jedno z prken. Sehnul se ještě níž a škvírou mezi fošnami uviděl kus země. Okamžitě ho napadlo, že tudy by mohla vést cesta za kýženým cílem. Znamenalo by to ovšem dostat se pod rampu a proplazit se tímto prostorem až do míst, kde stával na kolejích konec prázdného vlaku, který se po vyložení k smrti odsouzeného lidského nákladu vrací zpět do světa mimo Osvětim. Tady by pro oba byla šance, malá sice, ale přece jen šance, uchytit se někde na podvozku. Vrba se nemínil této myšlenky vzdát a po dohodě s Wetzlerem při každé vhodné příležitosti zkoumal jednotlivá prkna a vyhledával ta, která by se dala odsunout a potom zesponu zase vrátit na původní místo.

Naděje...?

Zmařilo ji náhlé rozhodnutí hlavního velitele Osvětimi, který – možná čirou náhodou, anebo jako kdyby cosi tušil – nařídil, že rampu je třeba v celé její délce zpevnit betonem.

Smůla.

Inspirující úvaha o prknech je však neopustila. Věděli o tom, že na ohromné a tudíž značně nepřehledné planině v okrajové části lágru, již tedy poněkud stranou od hlavního strážného prostoru a běžné obchůzkové trasy hlídek, se nachází sklad mnoha tisíc prken, určených pro výstavbu baráků k dočasnému umístění dalších desítek tisíc vězňů, konkrétně se proslýchalo, že tam mají být před zplynováním umístěni Židé z Maďarska.

Tady by mohl být výchozí bod naší akce, uvažovali.

Rozhodli se: Mohl by být a bude!

Právě zvažovali vhodný termín, když se ke konci zimy 1944 přihodila událost, která by leckoho odradila, ale na jiné působila jako ona příslovečná kapka v téměř již přetékajícím poháru. Příslušníci SS dopadli skupinku vězňů, která se pokusila o špatně připravený útěk, načež se vedení koncentračního tábora rozhodlo uspořádat zstrašující představení. Před nastoupenými řadami vězňů byli uprchlíci ještě před usmrcením podrobena neskutečně surovému týrání.

A dost! řekli si Rudolf Vrba a Alfred Wetzler.

Už jsme v tomhle pekle ztratili příliš mnoho času!

Nadešlo pro ně období, které se nedalo podcenit. „Promyšlené přípravy jsou často nejen složitější a v mnohém důležitější, než vlastní

průběh útěku, kdy ohromnou roli sehrává člověkem těžko předvídatelná a tudíž i neovlivnitelná náhoda,“ dle vlastní zkušenosti o tom říká Rudolf Vrba.

Oba muži začali plně využívat svého poněkud výlučnějšího postavení v osvětimské vězeňské hierarchii, kdy se jako zapisovatelé mohli volněji pohybovat a mnoho řadových esesáků je od vidění znalo. Krok za krokem začali tedy naplňovat svůj záměr, jehož podstata spočívala v tím, že si v nepřehledných haldách prken a stavebních dílců zbudují úkryt, kde přečkají – vlastně tedy uvnitř, byť na úplném okraji mamutího osvětimského areálu – čas největšího pátracího náporu po odhalení jejich útěku. Pak k další cestě využijí doby večerního stažení vnějšího okruhu esesáckých hlídek, které až do návratu venkovských pracovních komand tvořily kordon v délce zhruba šesti kilometrů. Snažili se, aby do jejich příprav bylo zapojeno co nejméně lidí, ale bez pomoci několika spolehlivých jednotlivců se přece jen neobešli. Potřebovali si ze skladů předmětů po zavražděných obstarat civilní oblečení, vojenskou tornu, trochu jídla a pití, hodinky, ostře nabroušenou břitvu – a to jako zbraň, či v horším případě nástroj k sebevraždě, dále hrubý ruský tabák namočený v benzínu a poté usušený, což jim Dmitrij Volkov poradil jako účinný prostředek k odvrácení pozornosti slídících psů, a mnoho dalších maličností. Vše postupně ukládali do vyhlédnutého úkrytu, kam si připravili i mapku trasy ve směru ke slovenským hranicím. A také tam museli dopravit to nejcennější: kovové trubičky, do nichž byly vloženy papírky se všemi přísně tajnými údaji o vražedné mašinérii v Osvětimi-Birkenau, tedy faktografický základ toho, čím chtěli vyburcovat trpné přihlížející svět. Pečlivě museli zvážit výběr a spolehlivost dvou polských vězňů, kteří ve zdejším skladu stavebního materiálu pracovali – a budou muset poté, co se Vrba a Wetzler vsunou do své skrýše, zarovnat nad jejich těly prkna tak, aby vše nabylo běžné, nijak nápadné podoby.

Nezapomněli jsme na něco? ptali se Vrba a Wetzler sami sebe.

Snad ne.

Pak už zbývalo jen jediné: určení data.

Zvolili si pátek 7. dubna 1944.

„Až mnohem později, snad po celých desetiletích, jsem si plnou měrou uvědomil, že to byl den sederu, tedy obřadné večeře velkého

židovského svátku Pesach, kterým se každoročně připomíná odchod Židů z Egypta,“ zaznamenal Rudolf Vrba ve svých vzpomínkách.

Zatím měli zcela jiné starosti.

V předem dohodnutou denní dobu se každý zvlášť přesunuli na určené místo, vylezli nahoru a pak seskočili do předem připraveného prostoru. Poláci nad jejich hlavami přirazili k sobě prkna. Ocitli se ve tmě, do níž jen úzkými škvírami probleskovalo trochu světla. Zahálet však nemohli a okamžitě začali rozdrobený ruský tabák, nasyceným benzinem, cpát do všech dostupných mezer. Příliš pohodlí si tu ovšem dopřát nemohli: jejich úkryt nebyl dostatečně vysoký, nemohli se v něm ani postavit.

Co na tom však záleželo!

Podstatné bylo cosi jiného: od těchto chvil již nebylo cesty k návratu a během několika nejbližších dnů budou buďto prchajícími, ale přece jen do určité míry svobodnými lidmi – anebo zcela mrtvými lidmi. Neodvažovali se spolu mluvit, aby je nějaká hlasová ozvěna neprozradila, ale šum z tábora stále slyšeli, dokonce i tu táborovou kapelu, která doprovázela komanda vracející se z práce. Zatím je nikdo nepostrádal. Až po šesté hodině odpolední se ozvala zlověstná siréna a rozběhlo se zacílené pátrání. Nyní už tedy esesáci znají jejich jména a vězeňská čísla, jinými slovy řečeno: nyní už šlo vskutku do tuhého. Vníмали zvenčí řev povelů, dusot hlídek, hluk automobilových motorů.

Čas zoufale pomalu ubíhal.

Podobalo se to nekonečnu: první noc, pak celý den, další den, další noc...

Až třetího dne zareagovali na to, co tak nutně potřebovali a toužili slyšet: „Postenkette abziehen!“ Vnější okruh esesáckých stráží se poté začal stahovat. Ještě nějaký čas počkali a až pak, 10. dubna 1944 v devět hodin večer, přikročili Vrba a Wetzler k dalšímu bodu svého plánu, jímž bylo odstranění prkenného „stropu“, který jejich úkryt zakrýval. Nebylo to snadné a v jedné chvíli jim přišla na mysl nepěkná představa, že skrýš se stane i jejich hrobem. Jednotlivé díly dřeva se do sebe svou vahou pevně zaklínily, a hladem, zimou i několika-denním nedostatkem pohybu značně zesláblým vězňům chyběl dostatek sil.

Že by vše, co až dosud vykonali, bylo zbytečné?!

Nevzdávali se.

Znovu a znovu se snažili „stropem“ pohnout, milimetr po milimetru, až konečně mezi dřevy vznikla úzká mezera, kam bylo možno vklínit prsty. Opět napnuli všechny síly a překážka náhle povolila. Pohlédli vzhůru a nad nimi se v plné kráse ukázala jarní obloha plná hvězd. Bylo chladno, foukal ostrý studený vítr – a vpravo, nedaleko od nich, se zvedal k nebi kouř z komínů obou krematorií. Další stovky či tisíce lidských bytostí už tudíž měly za sebou svou poslední cestu. Zdálo se, že pískot lokomotivy, která přivezla nový vlak s odsouzcenci bez soudu. Poté, co oba uprchlíci vylezli ze skrýše, z nadhledu té vysoké hromady prken je skoro až ohromil rozsah strašidelného prostředí, v němž byli až do těchto chvil nuceni žít a odkud se z vlastní vůle rozhodli stůj co stůj odejít. Tisíce elektrických lamp zářilo podél plotu z ostatných drátů: bylo to, řečeno bez nadsázky, ostře nasvícené peklo.

Ale nyní se nemohli oddávat pocitům.

Byly před nimi hmatatelnější záležitosti. Museli ze skrýše vynést vše potřebné k útěku a potom zasunout zpět k sobě dřevěné stavební dílce tak, aby nikdo nepoznal, že se s nimi hýbalo. Nikde nebyla ani stopa po sněhu, takže pro tento případ připravené bílé košile skryli do tlumoku. Pak se vydali na cestu. Nízko při zemi se plazili kolem skladiště dřeva, odkud vystoupali na nevysoký svah, kde podlezli drátěný plot. Pokud to jen trochu šlo, smazávali za sebou v bahnitěm terénu stopy svých novou. Poté museli skokem zdolat asi metr široký pruh, zapáchající nějakým olejem.

Dotírala na ně únava, ale nesměli si ji připustit.

Osvětím byla ještě příliš blízko.

První okamžik oddechu a vyhládlého zakousnutí do krajíce chleba si dopřáli až ve chvíli, kdy z pravé strany zaslechli šum řeky Visly. Rudolf Vrba se podíval na hodinky se svítícím ciferníkem. Tři hodiny uplynuly od půlnoci. Uvědomovali si, co to znamená. Za hodinu, nanejvýš za dvě začne svítat a budou se tudíž muset někde schovat. Odvahu jim dodal okamžik, kdy minuli a zůstaly jim tedy za zády tabule s výhrůžným nápisem:

Pozor!

Koncentrační tábor Osvětim.

Vstup na toto území přísně zakázán.

Každý, kdo zde bude přistižen, bude bez varování zastřelen.

Velitel tábora.

Obloha začínala blednout.

Pokoušeli se odhadnout, jakou asi vzdálenost za noc ušli.

Že by dvanáct kilometrů?

Asi tak.

Už zcela vyčerpaní se dověkli pod větve řídkého lesíka, kde se složili do zbytků staré a napůl zetlelé trávy. Ještě než usnuli, aspoň chvíli využili možnosti, kterou v osvětimském úkrytu z prken neměli: ztišele spolu hovořili. O čem? Rudolf Vrba si to zapamatoval: „Vynechali jsme cokoli, co by se tak či onak týkalo koncentračního tábora, z něhož jsme utíkali, a vzali jsme to z úplně jiného konce. Fred mi poskytl laskavou lekci o jemných finesách šachové hry, v níž byl již v Trnavě nekorunovaným králem. Mezi větvemi hustého křoví, v němž jsme byli zalezlí, se pomalu už prodíralo chabé dubnové slunce. Začínali zpívat nejvíce nedočkaví ptáci, a já poslouchal Fredovo zasvěcené vyprávění o koních, střelcích a pěšácích. Nebylo to ode mne slušné, ale usnul jsem asi dřív, než stačil svou lekci dokončit.“ Probudili se až pozdě odpoledne a po setmění pokračovali v pochodu. Překonali dlouhou pustou planinu a hned poté je potěšilo, že se okolní terén začínal vlnit. Přes mělké údolí se dostali na vrchol jakéhosi kopce. Znovu a znovu zkoumali ručně načrtnutou mapku, kterou si pořídili už v Osvětimi. Zvažovali, jak asi je odtud daleko ke slovenským hranicím.

Vycházelo jim to na sedmdesát kilometrů vzdušnou čarou.

Možná i o něco víc.

„Fuj,“ odplivl si Alfred Wetzler, „to je ale zatraceně dlouhý kus cesty.“

A Rudolfu Vrbovi nezbývalo než přikývnout.

• • •

Zatraceně dlouhý kus cesty to vskutku byl.

A nešlo jen o pouhé překonání dané vzdálenosti, také při ní prožili řadu dramatických okamžiků, kdy kolikrát jen náhodou unikli prozrazení. Těsně je třeba minula kolona vězeňkyň, obklíčená ozbrojenou stráží. Jindy se zaradovali, že vcházejí do lesa, ale po chvíli poznali, že jsou ve veřejném městském parku, kde se procházeli esesáci se svými ženami a potomky. Jedno z děcek dokonce začalo křičet: „Tati, tady v křoví jsou dva legrační páni!“ Otec se dostavil, uviděl dvě nuzně oblečené postavy, ale považoval je za místní žebráky, mávl nad nimi rukou a zklidněně se vrátil ke svým dětem. U Bielska zabloudili a ocitli se přímo v ulicích města a jen obtížně se odtud vymotávali. Nedlouho poté se dostali do vesnice Pisarowice.

A právě tady na ně dolehla krize hladu a únavy.

Rozhodli se požádat o pomoc a zaťukali na dveře u jedné z chalup. Otevřela jim starší žena a domnívala se, že jde o prchající ruské zajatce. Nabídla jim náhražkovou kávu, ohřála brambory, chvíli se na ně zkoumavě dívala a pak řekla: „Ve dne dál jít nemůžete. Musíte tu zůstat, dokud se nesetmí.“ Přivolala pak souseda, který pro ně našel i uplatnění: „Vzadu mám hromadu dřeva, tu je třeba rozštípat.“ Dali se do práce a pak nepohrdli nouzovým lůžkem v boční části domu. Ráno je žena vzbudila už ve tři hodiny. Do ruky jim ještě vtiskla čtyři marky, což přijali až po vysvětlení, že jeden z jejich dvou synů je mrtvý a druhý někde v německém lágru.

Poděkovali a vydali se vstříc horám.

Až do těchto chvil se jim zdravotně vcelku dařilo, ale nyní začaly potíže. Alfreda Wetzlera čím dál silněji pobolívalo koleno, bránilo mu v pohybu, potřeboval by ošetření a dostatek odpočinku, ale oba věděli, že si to nemohou dovolit. Stále se ještě pohybovali v nebezpečném prostoru, kde se nacházelo několik německých pracovních táborů, a co chvíli také zahlédli přemísťující se komanda vězňů a jejich strážce se psy. Další den prožili v úkrytu několika spadlých stromů. Studený severák roztrásal jejich těla zimou. Hadry si omotali mokré a odřené nohy, pak pokračovali v útrpném putování a umiňovali si, že bez zastávky půjdou celou noc.

Wetzlerovi bylo však čím dál hůř, koleno mu viditelně otékalo a v jednom okamžiku rezignovaně zašeptal: „Už nemohu, pokračuj sám!“

„Vyloučeno!“ odpověděl Vrba, „dali jsme se do toho ve dvou – a ve dvou to také dokončíme.“

Dopřát si však museli jednodenní odpočinek.

Prospali spoustu hodin, celý den, dojedli zbytek potravinových zásob a vykouřili na dvě půlky rozdělenou cigaretu – a pak zase šli dál. Pohledem na mapku se ujistili, že putují sice správným směrem, ale že také dorazili k jednomu z nejnebezpečnějších úseků. Stála zde totiž hydroelektrárna, která je jistě přepečlivě strážena. Nad budovou se jako ochrana před nálety vznášela hustá síť balonů – a všude kolem byly holé kopce a planiny bez jediného stromu.

Uvědomovali si: To všechno budeme muset obcházet!

Jiné řešení se nenabízelo, to ale ještě netušili, že jim v příštích minutách půjde doslova o život. Těžko říct, zda si jich při zdolávání jedné ze strání někdo zdola povšiml, či to byla prostě zlomyslná náhoda. Ať to bylo tak či onak, v temném tichu náhle zazněl výstřel, pak druhý a třetí. Vzápětí vyšlehl paprsky reflektorů a zaplavily celý prostor jasným světlem. K palbě pušek se přidal kulomet. Nezbyvalo než se ze všech zbývajících sil dát do běhu. Když se dopotáceli na vrchol kopce, střelba ustala a zhasla i světla reflektorů. Pocit bezpečí jim to však nedodalo. Už ani necítili bolest a únavu, všechnu vůli soustředili na záchranu života. Kolem půlnoci dorazili k hromadě zmrzlého sněhu. A až tady, relativně tedy v klidu, se Wetzlerovi v plné síle vrátila do nohy bolest. Vrba mu musel rozříznout botu a zranění primitivními prostředky ošetřit.

„Už to nemůžeme mít příliš daleko,“ utěšovali se pohledem na mapku.

Bylo třeba držet se železniční trati, která vedla k hranici se Slovenskem. Obloukem po stráních minuli vesnici s názvem Milówka a po dalších třech hodinách obtížné chůze se před nimi objevila silueta Skalité, nejvyšší hory ve zdejším prostoru. A nedlouho poté narazili na další překážku: reflektory nasvícené a hlídkami strážené viadukty na té osudné železniční trati, kudy byli do Osvětimi převáženi lidé předurčení k smrti v plynových komorách. Vrba a Wetzler po krátké poradě usoudili, že přejít přes trať by se s pořádnou dávkou štěstí dalo při ranní mlze, kdy se budou noční hlídky střídát s denními.

Z úvah je vyrušily blížící se kroky.

Přitlačili se k zemi a odplížili se za blízký strom. Spatřili dvě postavy. Kdo by to mohl být? Vojáci, civilisté? Za chvíli měli jasno: byla to žena s malým chlapcem. Pak ji slyšeli polsky říkat: „Sedni si tady na ten padlý kmen, Wladku, chvílku si odpočineme.“

Uprchlíci se zvedli ze země.

Nejprve se žena pochopitelně trochu lekla, ale pak je přátelsky oslovila: „Dobrý den, chlapci!“

Odpověděli na pozdrav a čekali, co bude dál.

Účastně si je prohlížela. Nohy měli omotané jen hadry a na sobě špinavé oblečení. Pak se zeptala, kam směřují. Řekli, že jdou za prací. Usmála se a prohodila: „Vypadáte spíš, že jdete z nějaké moc těžké roboty.“ Zřejmě jí tedy došlo, že před Němci odněkud utíkají, a rovnou se zeptala: „Míříte na hranice?“

„Ano,“ řekli, „potřebujeme se dostat na Slovensko.“

„No...“ zamyslela se. „Příliš daleko to není, ale...“ znovu pohlédla na jejich nohy, „ani pro zdravého by to nebyla jen procházka.“ Pak se rozhodla: „Jestli mi věříte, počkejte tady do zítřka, přivedu švagra a něco vymyslíme,“ navrhla. Rozvázala také šňůrku batohu a vytáhla z něho dva krajíce chleba. „Nic lepšího s sebou nemám. Najezte se!“

Hltavě se pustili do jídla.

A nejen tím dávali najevo radost z toho, že potkali člověka, který má dobré srdce.

Začínalo se stmívat, Polka s dítětem se odebrala k domovu, a Vrba s Wetzlerem se rozhodli, že jí uvěří a počkají na místě až do rána. Popošli však přece jen o kousek dál, odkud měli výhled na železniční viadukty. Za tmy tudy projel nákladní vlak směřující na sever.

Tušili, kam souprava míří.

„Asi vezou na smrt holandské Židy,“ s povzdechem prohodil Rudolf Vrba. „Anebo že by už Maďary, o jejichž příchodu se v Osvětimi pořád mluvilo?“

Po neklidné noci, kdy i Vrba začal mít bolestivé potíže s otékajícími nohami, se během rozednávání ukázalo, že místní žena svůj slib myslela vážně. Dostavila se i s postarším mužem, o kterém nevěděli, zda je to její švagr či prostě jen soused, a přinesli dva hrnce vařených brambor, na kterých si Vrba i Wetzler hltavě pochutnali.

„Nyní už vám věřím, že jste z koncentráku,“ prohlásil přihlížející muž, který je zpočátku pozoroval velmi nedůvěřivě a jak se později ukázalo, měl v kapse i připravenou pistoli. „Němci tuší, že spolupracujeme s partyzány, a tak na nás tu a tam zkoušejí triky s provokatéry,“ řekl k tomu na vysvětlenou.

Oba uprchlíci dali najevo, že jim již od počátku nejde prvořadě o záchranu vlastního života, ale že se jako přímí svědkové hrůz Osvětlemi chtějí postarat o to, aby se o tom dozvěděl svět a pokusil se dalšímu pokračování vyhlazovacích operací zabránit.

Muž je poslouchal a pak vyslovil nabídku, která jim skoro až vyrazila dech: „Dostanu vás na Slovensko. Zítra. Do té doby si odpočinete v mé chalupě,“ řekl.

A znělo to jako slovo chlapa, kterého život nenaučil mluvit jen tak naprázdno.

Potvrdilo se to hned následujícího večera.

Převedl je přes strážené koleje, kde jim jeho známý, železniční zřízenec, rozsvícenou lucernou dával znamení, kdy bude cesta volná. Pak se vydali strmě vzhůru k dalšímu z kopců Kysuckých Beskyd. Poté, co se lesní pěšina narovнала, jejich průvodce se zastavil a naznačil, že dál už raději nepůjde. Poděkovali mu a on ukázal: „Támhle už je Slovensko a dole pod kopcem vesnice Skalité. Já vím, že je to pro vás dobrý pocit, ale i tam budete potřebovat někoho spolehlivého, kdo se o vás postará. Zapamatujte si jméno Matěj Konečný a číslo 264 – je to hned zkraje dědiny. Ohlaste se heslem ‘Živý horal z Milówky’. Fašistům se všemožně vyhýbejte. Ti polští nebo slovenští nejsou o nic lepší než němečtí. A vykládejte o Osvětlemi, hodně a všechno.“

• • •

Rozhodně to měli v úmyslu.

„Schovali jsme se mezi stromy na kraji mýtiny a čekali, až se objeví a zase zmizí hlídka,“ zaznamenal o tom Rudolf Vrba. „A potom – potom jsme vstoupili na Slovensko. Poprvé od chvíle, kdy jsme v Osvětlemi vylezli z té hromady prken, jsme se cítili relativně svobodně, i když v naší rodné zemi stále ještě vládl monsignore Tiso se svými hlinkovci...“

Jenže svoboda nebyla všechno. Museli jsme se spojit z představiteli židovských organizací a říci jim, že nucené a Němci řízené deportace židovského obyvatelstva do údajných přesídlovacích táborů ve skutečnosti znamenají putování do připravených plynových komor... Bylo by bývalo pro nás bezpečnější zůstat někde v lese, připojit se k partyzánům a bojovat proti Němcům v jejich řadách. To bylo však řešení, které muselo počkat, až do doby, kdy dokončíme úkol, který jsme si předsevzali vykonat.“

Sestoupili do vsi a našli domek, který měli vyhledat.

Zabouchali.

Po chvíli se vrata otevřela, ale Vrba stačil jen vyslovit heslo „Živý horal z Milošky“, načež únavou a vzrušením upadl na zem. Jen skoro v podvědomí slyšel hospodářův hlas: „Hanko, pomoz mi. Někdo tu leží jako poleno.“

Ošetřili je tu, převlékli, nakrmili, ale dále se ti dva zdržet nemohli.

„Kolikátého je?“ zeptali se, protože od sedmého dubnového dne, kdy započal jejich útek, ztratili přehled o řádu dnů.

Dozvěděli se, že už se blíží 20. duben.

Uvědomovali si, že ubíhající čas má váhu lidských životů, mnoha, přemnoha lidských životů. Především tušili, že nebude dlouho trvat a maďarské transporty se rozjedou na ponuru cestu směr Osvětim.

Jakmile toho tedy byli schopni, vypravili se do blízkého města. Byla to Čadca a právě zde začínal jarmark, což bylo výhodou, protože mezi tolika lidmi nebyli nápadní. Věděli, ke komu mají zamířit – a krátce před polednem opravdu došli k jednopatrovému domu, na jehož dveřích byla plechová tabulka s označením, že zde sídlí praktický lékař MUDr. Pollak. Doktor je pozval dál, vyslechl několik prvních vyjádření o vyhlazování Židů, ale pak se hned ujal svého povolání. „Abyste mohli něco kloudného vykonat,“ řekl, „musíte být především živí a v pořádku.“ Pustil se do práce. Nohy měli oba natolik zrasované, že lékař zhodnotil jejich stav slovy: „Měli jste štěstí, chlapi, mohli jste o ně přijít.“

Teprve pak se vrátil k jádru věci.

„Dal jsem vám nějaké zklidňující injekce, takže dnes přespíte u mne. Jenže tady v zastrčené Čadci toho moc nepodnikneme. Zítra zařídím vaši přepravu do Žiliny, kde se setkáte s představiteli Židovské rady